

асимилирале во домашното општество и ги прифатиле неговите обичаи, или пак дотаму се доближиле до локалните обичаи и навики, што практички одвај и да има разлика помеѓу едните и другите. Проева ги следи ваквите пројавувања преку ономастиката и иконографијата, преку пројавувањата на религиозна практика што не е карактеристична за оваа територија, и најпосле преку керамиката; токму врз основа на керамиката, авторката успешно ја побива тезата дека романизацијата на Стоби започнала во времето на Август, и дека таму немало италска керамика сè до втората половина на I век н.е. Сето ова може убаво да се види и на квалитетните илустрации што го придружуваат текстот. Но, се чини дека најважниот придонес на овој прилог не е дефиницијата и описот на туѓите културни елементи во Горна Македонија; станува збор за мошне широко поле за истражување, за кое тука се дадени основните определници. Напротив, вистинската вредност на овој труд е во тоа што на едно место и на прегледен начин се сумирани сите потребни методолошки определници за тоа како треба да ѝ се пристапи и на темата, и на поединечните наоди, како и тоа – каде треба да се бараат и како можат да се препознаат, и како треба да се разграничат туѓите влијанија од автохтоните културни пројавувања. Ако се има на ум сето ова, може слободно да се каже дека овој труд треба, и најверојатно ќе стане, појдовна точка за секој што ќе реши да се занимава со оваа или слична проблематика.

Со ова го заокружуваме приказот на зборникот „Илирија, Епир, Македонија...“, посветен на професорот Пјер Кабан. Од сето она што беше кажано досега, јасно е дека тука најмалку станува збор за свечено издание, а поскоро за зборник од сериозни, современи, критички научни трудови, кои на најдобар можен начин ја продолжуваат традицијата на зборниците посветени на историјата на Епир и Илирија. Овој многузачен и интердисциплинарен зборник е свеж не само поради новите информации, туку и поради пристапот и методологијата; затоа, им го препорачуваме не само на историчарите, туку и на археолозите и класичните филолози, всушност – на сите професионални истражувачи на антиката кај нас, кои тука несомнено ќе препознаат научно издание достоино за угледување.

Војислав Саракински
Филозофски факултет, Скопје

Fanula Papazoglu, *Iz istorije antičkog Balkana. Odabrane studije*, Equilibrium Beograd, 2007, pp. 315.¹

Пред нас го имаме вториот дел од одбраните студии на професорката по античка историја Фанула Папазоглу, објавен во едицијата „Димензије Историје“ на издавачката куќа Equilibrium. Првиот дел е реиздание на значајната монографија *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*, но не на првичното издание од 1969 год., туку на англиската верзија од 1978 год. објавена во Амстердам, каде се внесени и поправки и дополнувања од авторката. Во вториот дел е направен избор од 18 статии, групирани во три тематски делови.

¹ Статиите собрани во ова издание во овој приказ скратено ги цитирам OS 2.

На почетокот има краток но полезен преглед од С. Душаниќ со наслов „*Istorijski metod Fanule Papazoglu*” (ix-xiii), каде се истакнати главните обележја на научниот метод на Ф.П. и главните теми на интерес.

Првиот дел - *Etničke i društvene strukture na centralnom Balkanu u predrimsko doba* - започнува со една важна студија, „*Structures ethnique et sociales dans les régions centrales des Balkans à lumière des études onomastiques*” (3-19). Во овој труд, со анализа на ономастичките податоци, Ф.П. се обидува да ги издвои карактеристиките на илирската, дадранската, пајонската и македонската ономастика. Без да навлегуваме во детали за заклучоците и аргументите, само би укажал на два важни заклучоци, кои се од големо значење за понатамошните проучувања на балканската ономастика. Пред сè, авторката успешно докажува дека на централно балканската територија (вклучувајќи ја и Македонија) не може да се зборува единствено за Тракијци, Илири и особено проблематичниот поим Тракоилири, туку мора да се води сметка и за други племиња и етнички групации кои не се ниту Тракијци, ниту Илири. Вториот важен заклучок е што Ф.П. со право укажува и на важноста на палеобалканскиот супстрат, при што за прв пат ја издвојува бригиско-едонската групација. Иако не мораме да се сложиме со сите заклучоци, имајќи ги предвид оганечените извори со кои располагагала, мора да се истакне дека станува збор за еден одличен и мошне важен труд.²

Во втората статија „*О зависном сељаштву и колективном ропству на средњобалканском простору*” (20-29), тргнувајќи од малубројните антички фрагменти што однесуваат на овие прашања, но и со исцрпна анализа на современата литература, Ф.П. доаѓа до заклучок дека на среднобалканската територија имало институција на зависни селани, но не и на колективно ропство. Меѓутоа, можеби уште поважно од овие заклучоци, е ставот дека обидите да се објаснуваат општествено-економските односи кај овие народи (и воопшто кај сите народи на понизок степен на општествено уредување) со аналогии од хеленското и римското општество се методолошки погрешни.

Во првиот дел, најголемо внимание е посветено на историјата и политичката организација на Илирија. Станува збор за четири статии во кои се обработуваат овие проблеми: „*Politička organizacija Ilira u vreme njihove samostalnosti*” (30-41), „*Poreklo i razvoj ilirske države*” (42-63),³ „*Илирска и дарданска краљевина - Порекло и развој, структура, хеленизација и романизација*” (64-90)⁴ и „*L'organisation politique de l'Illyrie méridionale. A propos du livre de P. Cabanes sur 'Les Illyriens de Bardylis a Genthios'*” (91-113). Бидејќи временската разлика меѓу статиите е значителна,⁵ имаме убава можност да видиме како се развивала научната мисла

² За важноста на овој труд в. М. Hatzopoulos, „L'histoire par les noms' in Macedonia”, in S. Hornblower & E. Matthews (edd.) - *Greek Personal Names. Their Value as Evidence*, Oxford, 2000, 99-117 (особено 100-101).

³ Оваа статија всушност е преведена и малку скратена верзија на статијата „Les origines et la destinée de l'État illyrien: Illyrii proprie dicti”, *Historia*, 14/2 (1965), 143-179.

⁴ Бидејќи историјата на Дарданија авторката детално ја обработува во споменатата монографија *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*, Sarajevo 1969, (која со одредени поправки и дополнувања е објавена на англиски јазик *The Central Balkan Tribes in Pre-Roman Times*, Amsterdam, 1978), во оваа прилика нема да се задржиме на тој аспект од оваа статија.

⁵ Првите две се објавени во 1967 г., третата во 1988 г., а последната во 1989 г.

на професорката Ф.П., која без егоизам и суетност - особина што за жал е сè поретка меѓу современите научници - повлекувајќи се пред аргументите, ревидирала дел од ставовите искажани во првите две статии. Така, во првата статија меѓу илирските кралства е вбројано и Пајонското, но во статијата од 1988 г., ваквото толкување е отфрлено, а истото важи и за Дарданците.⁶ Исто така, во статијата од 1988 г., Ф.П. прифаќа и дека некои од заклучоците од постарите статии се неиздржани: имено, дека има континуитет меѓу илирските владетели од Сира⁷ (односно Бардилис) до Гентиј, но и дека Ардиејците немале главна улога во кралството на Агрон.⁸

Од друга страна, авторката до крај опстојува на тезата дека меѓу кралствата на Бардилис и Гентиј има континуитет, односно дека станува збор за едно кралство чиј центар постепено се преместува од внатрешноста кон север на Јадранското крајбрежје.⁹ Оваа теорија е критикувана од повеќе угледни научници, па затоа во оваа прилика немам намера детално да се задржуваме на оваа расправа.¹⁰ Сепак, сосема на кратко ќе се задржам на еден детал од аргументите на професорката Ф. Папазоглу. Имено, во поткрепувањето на својата теза, таа голема улога и значење му доделува на изразот βασιλεὺς τῶν Ἰλλυριῶν,¹¹ што постојано се користи за Бардилис и неговите наследници. Оттука, авторката заклучува дека очигледно станувало збор за надплеменска организација, а овој израз се користел само за племето со кое владееле Сира и Бардилис, а немало општо значење како што обично му се припишува.¹² При тоа, таа се потпира на две сведоштва од кои може да се заклучи дека станува збор за конкретно племе наречено Илири: „κατὰ δὲ τὴν Μακεδονίαν τρεῖς βασιλεῖς συνέστησαν ἐπὶ τὸν Φίλιππον, ὃ τε τῶν Ὀρρακῶν καὶ Παϊόνων καὶ Ἰλλυριῶν.”¹³; и „συμμαχία Ἀθηναίων πρὸς Κετρίποριν τὸν Ὀρραῖκα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ πρὸς Λύππειον

⁶ OS 2, 64-5.

⁷ Иако нема согласност во науката за потеклото на Сира, ценам дека теоријата на Белох, подоцна поткрепена и од Хамонд (а прифатена и од Кабан) дека Сира бил од Линкестида е најверојатна. v. J. Beloch, *Griechische Geschichte*, 3.2., 74; N. G. L. Hammond, „The Kingdoms in Illyria circa 400-167 B.C.“, *ABSA* 61 (1966), 244; П. Кабан, *За Илирите од Бардилис до Гентиј, IV-II в.п.н.е.*, Скопје, 1996, 73-4. За Н. Проева, името е пајонско-бригиско, cf. *Студиј за античките Македонци*, Скопје, 1997, 107 и 145. Проева иако го остава прашањето отворено за поточна идентификација, сепак прифаќа дека Сира бил од Горна Македонија (Н. Проева, *Историја на Аргеадите*, Скопје, 2004, 86 и 188-9.

⁸ OS 2, 71 n.30.

⁹ OS 2, 106.

¹⁰ v. N. G. L. Hammond, *op.cit.*, 239-253; P. Carlier, „Rois illyriens et „roi des Illyriens“, *Colloque* 1984/87, 39-45 (non vidi); П. Кабан, *op. cit.*, 69-131.

¹¹ Особено OS 2, 47-51, 97-106.

¹² „Ако Пајонците ги нарекуваат (*sic.* историографите) Пајонци, Дарданците Дарданци, Таулантите Тауланци - а сите овие се Илири - зарем не е чудно што токму ова племе (или група на племиња) со кои Македонците имале најмногу контакти останало анонимно и секогаш е обележувано со општото име „Илири“, а не со сопственото име?“ (OS 2, 49. cf. 71.). Веднаш треба да се забележи дека и во случајот на Пајонците и на Дарданците (како што подоцна ќе забележи и Папазоглу) станува збор за група на племиња, така што овој аргумент веднаш го губи значењето. А Пајонците подоцна правилно ги одделува од Илирите (v. погоре).

¹³ Diod., xvi.22.3

τὸν Παίονα καὶ πρὸς Γράβον τὸν Ἰλλυρίον.”¹⁴ Ф.П. посебно значење му дава на второто сведоштво, бидејќи станува збор за официјален документ и заклучува дека Грабос не би можел да биде ниту Дарданец, ниту пак Таулант. Навистина, до тука би можеле да се сложиме со заклучокот на Ф.П. и во крајна линија нејзина заслуга е што Грабос веќе не се идентификува како Таулант, Дарданец или пак Пенест.¹⁵ Но, ценам дека подалеку од ова не би смееле да одиме. Иако станува збор за официјален документ, сепак нужна е претпазливост, особено доколку го земеме примерот на Кетрипор. Имено, Кетрипор ниту владеел со цела Тракија, ниту пак бил единствен владетел во тоа време. Очигледно дури и на еден ваков официјален документ, Атињаните не се потрудиле поконкретно да ги различат териториите, односно племињата кои биле под власт на овие владетели. Всушност, на натписот единствено е забележана нивната етничка припадност и ништо повеќе. Од друга страна пак, доколку се навратиме на првото сведоштво, ќе забележиме дека и тука станува збор само за едно општо одбележување, особено доколку го споредиме со сведоштвото на Ксенофонт, кој се потрудил да направи разлика меѓу тракиските владетели и нивните територии (Прво, штом дознал дека Амедок - владетелот на Одрисите - и Сеут - владетелот на крајбрежниот дел - се во меѓусебна кавга... *Xen., Hell., iv.8.26*). Оттука, мислам дека едноставно е невозможно со сигурност да утврдиме дали Бардилис, а по него и Грабос владееле со едно племе (или племиња) наречено Илири, при што титулата „илирски крал“ би била резервирана само за владетелите на овие племиња.¹⁶ Теоријата е привлечна, а во многу работи и логична, но едноставно во овој момент, имајќи ги предвид расположливите извори, такво нешто не може да се прифати безрезервно.

Во оваа прилика накратко би сакал да укажам на уште две тврдења на Ф.П. Имено, на неколку места, таа зборува за сојуз меѓу Деметриј II и илирскиот крал Агрон,¹⁷ а овој заклучок го темели врз податоците што ги дава Полибиј. Меѓутоа, мислам дека текстот на Полибиј не дозволува да одиме толку далеку во заклучокот: „Тој (Агрон) откако бил потплатен од Деметриј, таткото на Филип, ветил дека ќе им помогне на жителите на Медеон, кои биле опсадени од Ајтолците” (*Polyb., ii.2.5*). Очигледно Деметриј II, притиснат од неприликите на северната граница, не можел да им помогне на сојузниците во Епир, па во буквална смисла на зборот, го најмил Агрон. Ваквата постапка била вообичаена кај Антигонидите и во тоа не треба да гледаме ништо повеќе од најобично врбување.¹⁸ Второто тврдење е дека на југоисток, илирското кралство се граничело со Пелагонија. Авторката до вакво заклучок доаѓа врз основа на приказот на походот на Скердилаида во 217 г. ст.е. во Пелагонија.¹⁹ Меѓутоа, треба да се истакне дека иако Скердилаида навлегол во Пелагонија, се чини дека главна на удар се нашла Дасаретија, а и контранападот на Филип V бил насочен во истата област. Оттука, ми се чини дека би требало да претпоставиме дека Скердилаида навлегол преку Дасаретија, а потоа се

¹⁴ *IG II/III-1,127, v.2-4 = P. J. Rhodes & R. Osborne - Greek Historical Inscriptions. 404-323 BC, Oxford, 2003, no. 53.*

¹⁵ За овие мислења в. *OS 2, 50 n. 30.*

¹⁶ cf. П. Кабан, *op. cit.*, 104.

¹⁷ *OS 2, 57-8, 75.*

¹⁸ За други примери в. F. W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius*, vol.1, Oxford, 1999, 154.

¹⁹ *Polyb. v.108.*

пробил во Пелагонија, т.е. дека териториите на Филип и Скердилаида се границеле во Дасаретија, а не во Пелагонија.

Се разбира, забелешките не ја намалуваат огромната научна вредност на овие статии посветени на политичката историја на Илирија. Иако дел од тврдењата се покажаа неодбранливи, а за некои нема согласност, неспорен факт е дека со овие трудови Ф.П. дала поттик за подетално и погрижливо поручување на историјата на Илирите. Сепак за крај би дал уште една забелешка, но овој пат во поглед на изборот на статиите, односно би запрашал дали е неопходно дури четири статии посветени на овој проблем да се вклучат во овој избор? Мислам дека не било неопходно да биде вклучена првата од наведените статии. Не само што статијата не е поткрепена со критички апарат, туку во суштина станува збор за една поедноставена верзија на втората статија (односно статијата објавена во 1965). Навистина, во првиот дел од статијата има еден мошне полезен дел каде Ф.П. расправа за проблемите врзани со поимите *éthnos*, *génos*, *gens*, *natio* и *populus*, но и проблемите од современата историска терминологија што создаваат сериозни потешкотии при проучувањето на овие племиња и народи.²⁰ Меѓутоа, бидејќи најважните аспекти од ова прашање Ф.П. ги повторува и во последната статија,²¹ мислам дека изоставувањето на првата статија, а се разбира вклучување на некоја друга статија на нејзино место ќе беше покорисно.

Последна статија од првиот дел е „Људске жртве и трагови канибализма код неких средњобалканских античких племена“ (114-28). Бранејќи ја автентичноста на податоците сочувани кај античките автори за овие обичаи кај некои балкански племиња (кај Мезите, Скордисците, Аутиаријатите, Трибалите, но и кај Келтите воопшто), авторката со право истакнува дека при нивното оценување не смееме да им приоѓаме од аспект на нашата етика. Дека не станува збор за дивјаштво и суровост, туку попрво за ритуали кои имаат пред си магиска вредност. Всушност токму овие ритуали сведочат за понискиот цивилизациски степен на кој се наоѓале овие племиња, чиј светоглед и однос кон задгробниот живот во голема мера се разликувал не само од современиот, туку дури и од оној на Хелените и Римјаните кои заборавајќи ги сопствените навики од некои одамна минати времиња, се згрозувале од постапките на овие барбари.²² Во крајна линија, барбарството и цивилизацијата не се спротивни, т.е. спротиставени поими, туку едноставно различни етапи од исто скалило.

Вториот дел - Античка Македонија и нјени суседи - е составен од осум статии. Во првата статија „Етничка структура античке Македоније у светлости новијих истражувања“, Ф.П. подетално ја анализира македонската ономастика, при што заклучоците се поклопуваат со оние од првата статија во првиот дел.²³ Затоа, тука само ќе го повторам тоа што и претходно беше кажано, имено дека во меѓувреме изворната граѓа е толку збогатена, што овие статии мора да се користат со одредена претпазливост. Сепак, вклучувањето на статијата во оваа книга е добро решение, бидејќи неколку страни се посветени на важноста од проучувањето на ономастичките податоци и даден е еден краток, но полезен преглед на методолшкиот пристап (135-140).

²⁰ OS 2, 31-3.

²¹ OS 2, 95-7.

²² cf. *Srednjobalkanska plemena...*, 384-392.

²³ Ова не изненадува со оглед на тоа дека двете статии се објавени во иста година (1977).

Во втората статија „*O Peonima u rimsko doba*“ (149-152), поттикната од еден натпис на кој се споменува Дионис Пајонски, а се датира во II век н.е., Ф.П. го менува претходниот став дека по падот на Македонија и формирањето на четирите мериди, Пајонците исчезнале од историската сцена не само како политичка единка, туку и како етногеографски поим. Опстојувањето на пајонскиот етникон Ф.П. го дополнува со името на војникот М. Ulpius Paeon(i)us, засведочено на еден натпис што се датира на почетокот на II век н.е. Но како што со право забележува Н. Проева,²⁴ овој податок не треба да се земе како доказ за опстојување на етничката свест, туку по прво го искажува потеклото на пајонскиот Дионис, односно Диалос.

Во следната статија „*Quelques problèmes de l'histoire épirote. A propos du livre „Epirus“ de N. G. L. Hammond*“ (153-174), Ф.П. поттикната од ова дело на познатиот англиски научник детално расправа за некои аспекти од историјата на Епир - за значењето на поимите „симахија на Молосите“, „Епирска симахија“ (156-165) и „Молоскиот којнон“ (165-170). Станува збор за проблеми за кои е доста пишувано, така што во оваа прилика нема потреба детално да се задржуваме на нив. Во последниот дел од оваа расправа, Ф.П. аргументира и убедливо ја отфрла теоријата на Н. Хамонд дека под името Атинтани се кријат две племиња - *Atintanoi* (кое се наоѓало во Илирија) и *Atintānes* (кое се наоѓало во Епир); станува збор за едно племе во северен Епир.

Во следната статија - „*O pojmovima 'Epir' i 'Ilirija' u poznorepublikansko doba*“ (175-189), Ф.П. заклучува дека од времето на римското навлегување на Балканот, поимот Епир постепено го опфатил и јужноилирското крајбрежје, додека пак поимот Илирик се ограничувал на областите северно од Лисос.

По оваа статија следи еден од можеби најоригиналните и најдобри трудови на Ф.П., каде до полн израз доаѓа нејзината аналитичност, врвно познавање на античките извори и способност да се отргне од современите теории. Станува збор за статијата „*O територији илирског племена Ардијеја*“ (190-205). Детално анализирајќи ги античките извори, а притоа и успешно побивајќи ги теориите на современите историчари, Ф.П. доаѓа до заклучок дека територијата на Ардиите не се наоѓала во заднината на долна Неретва (како што се мислело), туку многу поисточно, во северо-источна Црна Гора.²⁵

Во следната статија - „*Autarijati i Lizimah*“ (206-217), пристигнувањето на Аутаријатите околу устието на Дунав, некаде по 310 г. ст.е.,²⁶ а потоа и нивното присуство како платеници во војската на Лисимах во текот на војната против Антигон Едноокиот (302-301 г. ст.е.), Ф.П. го зема како одлучувачки аргумент во корист на теоријата дека првиот гетски поход на Лисимах треба да се датира во периодот меѓу 305 и 303 г. ст.е. (кога и наишол на Аутаријатите и дел од нив му се придружиле како платеници).²⁷ П. Делев цени дека аргументацијата не е убедлива и го претпочита дати-

²⁴ в. Н. Проева, *Студиум...*, 176, п. 124.

²⁵ Во една подоцнежна статија, Папазоглу со одредени резерви ја прифаќа теоријата на Пајанковски дека територијата на Ардиите се простирала и во Метохија (*OS* 2, 21-2), што сепак потешко може да се докаже.

²⁶ cf. *Srednjobalkanska plemena...*, 95-7.

²⁷ cf. Р.Васић, „Белешке о Гласинцу - Аутаријати“, *Balkanica XXXV* (2004), 37-8.

рањето во с. 297 г. ст.е.²⁸ Но и аргументацијата на Делев не е сосема убедлива, така што реконструкцијата на Ф.П. не само што не треба да се отфрли, туку (барем во моментов) ценам и дека е поверојатна. Доколку ја отфрлиме теоријата на Ф.П., проблемот од каде Лисимах најмил Аутаријати останува нерешен, т.е. останува единствено теоријата на В. Тарн кој претпоставува дека Касандар му дозволил на Лисимах да ги регрутира Аутаријатите кои неколку години претходно со договор биле населени во Македонија.²⁹ Меѓутоа, во војската на Лисимах имало 7.000 Аутаријати, а од Диодор дознаваме дека Касандар дозволил да се населат вкупно 20.000 Аутаријати (Diod. xx.19.1). Ф.П. сосема е во право кога истакнува дека односот 7.000 војници на вкупно население од 20.000 е речиси неверојатен.

Како што може веднаш да се забележи од насловот - „Прилози историји Сингидунума и средњег Подунавља у античко доба“ (218-236), овој труд нема единствена структура, туку станува збор за три прилози, посветени на разни аспекти од историјата на споменатата територија. Во првиот прилог - *Северна граница Горње Мезије* (218-222), Ф.П. застанува во одбрана на аргументацијата на К. Пач, кој пред повеќе од еден век покажал дека теоријата на А. Домашевски според која границата на Горна Мезија се простирала северно од Дунав не е точна. Земајќи ги предвид резултатите од современите проучувања, авторката констатира дека границата меѓу Дакија и Горна Мезија била реката Дунав. Во вториот прилог - *О племену Синга и имену Сингидунум* (222-227), авторката ја отфрла емендацијата на Р. Марик, кој формата *Sindoī* што се среќава кај Аполониј Родоски (Apoll. Rhod., Arg., iv.322) ја менува во *Singaīoi* и предкелтскиот Сингидунум го идентификува со Винча. Ф.П. пак предлага емендација на *Sindoī* во *Siggoī*, и претпоставува дека станува збор за дако-гетско племе, чија населба Сингидава е предкелтска, а името се задржало и во подоцнежната форма Сингидунум. Во третиот прилог - *О седиштама Тауриска и Скордиска* (228-235), Ф.П. ги преиспитува претпоставките на Б. Гавела, дека римскиот и келтскиот Сингидунум не се наоѓале на исто место, но и дека првите Келти во Сингидунум биле Тауриските, а не Скордисците. Втората претпоставка Ф.П. ја отфрла - Тауриските никогаш не се ни спомнуваат на таа територија.³⁰ Што се однесува пак до претпоставката дека келтскиот Сингидунум не се наоѓал на исто место каде е подоцна римскиот град, Ф.П. иако утврдува дека аргументите на Б. Гавела се неиздржани, сепак цени дека претпоставката е прилично веројатна. проблемот е што Б. Гавела се обидел тоа да го докаже преку наративните извори, кои сепак за ова прашање не кажуваат ништо, а тоа би можело да се докаже единствено со археолошки наоди.

Во последната статија од овој дел - „*Le municipium Malvesatium et son territoire*“ (237-245) Ф.П. расправа за местоположбата и територијата на овој муниципиј.

Веднаш се забележува дека во вториот дел недостига тематската обединетост од првиот дел. Всушност, половина од статиите попрво би требало да се најдат во првиот дел а не во вториот. Ваквиот избор за жал не дава вистинска слика за научните постигнувања на Ф.П. во проучу-

²⁸ P. Delev, „Lysimachus, the Getae, and Archaeology“, *C.Q.* (N.S.), 50/2 (2000), 384-389; Id., *Лизимах*, Софија, 2004, 210-2.

²⁹ W. W. Tarn in *CAH* VI, 1927, 502.

³⁰ Подетално за територијата што ја заземале Скордисците во *Srednjobalkanska plemena...*, 272-298.

вањето на историјата на античка Македонија, особено од хеленистичкиот и римскиот период. Се разбира дека кога се прави избор од трудови на автор кој зад себе оставил огромно (и по квантитет и по квалитет) научно наследство, некои аспекти од тоа наследство ќе бидат повеќе застапени, на штета на некои други, но сепак, ценам дека морало да се најде место барем за уште две до три статии посветени на античка Македонија.

Последниот дел - *Društveni i kulturni aspekti helenizacije i romanizacije* - е составен од три статии. Првите две - „*O 'хеленизацији' и 'романизацији'*“ (249-264), и „*Хеленизовани варвари у Страбоновој 'Географији'*“ (265-283) - претставуваат една тематска целина. Во првата статија Ф.П. ги анализира процесите на хеленизација и романизација, при што заклучува дека тие не може да се сфатат само како јазични феномени, ниту пак инфилтрација на туѓи културни вредности, туку како процеси во кои доаѓа до меѓусебно влијание и мешање на разни народи и нивните култури. Во следната статија процесот на хеленизација и односот со локалните култури се согледува преку анализата и сведоштвото на Страбон.

Во последната студија - „*Социјална структура полиса хеленистичког и римског периода*“ (284-291) Ф.П. го преиспитува значењето на поимите *paroikoi*, *laoi* и *incolae*. Интересно е што Ф.П. ја брани тезата дека полисот го надживеал класичниот период, односно опстанал и во хеленистичкиот период. Лично сосема се согласувам со нејзината теза, но таа не е општо прифатена³¹ и навистина е штета што Ф.П. на аргументите во корист на нејзината теза им посветила само половина страна.

На крајот е дадена библиографија на професорката Ф.П. Во оваа прилика со задоволство би сакал да укажам дека овој список треба да се надополни со уште едно дело, при што не станува збор за превид на составувачот на библиографијата. Имено, во меѓувреме на македонски јазик се појави и последниот дел од учебникот посветен на хеленистичките монархии - *Историја на епигоните. Хеленистичките држави и Рим*, Скопје, 2009.

Веќе споменав дека оние што се заинтересирани пред сè за историјата на античка Македонија веројатно ќе бидат делумно разочарани, но ова го истканувам не како недостаток и критика, туку попрво како поттик да се објави уште една збирка со статии од професорката Ф.П., при што овој пат акцентот би бил на Македонија. Од друга страна пак, иако некои од избраните статии се објавени речиси пред половина век, дури и онаму каде современите проучувања довеле до нови заклучоци и толкувања, сепак не загубиле ни малку од методолошката вредност така што со право се вклучени во овој избор. Сè на сè мораме да бидеме повеќе од задоволни од ова издание кое ќе им биде полезно на сите оние кои се поветиле на проучувањето на историјата на Балканот во антиката.

Стефан Пановски
Филозофски факултет, Скопје

³¹ И. на пример приказот на В. Сараќински во *ŽA* 53/1-2 (2003), 75-77. Сепак ова не е соодветна прилика за детално да навлегуваме во овој проблем.